

Р е ц е н з и я

**за дисертацията на Деница Пламенова Гацинска на тема
“Кризата-ковид: институционална комуникация и легитимност
– България и ЕС” за присъждане на ОНС “доктор” в ПН 3.3. Политически науки**

**от професор д.н. Румен Иванов Кънчев
специалност 3.3. Политически науки**

Представената за защита дисертация е подготвена в катедра “Политически науки” на СУ “Св. Климент Охридски”, под научното ръководство на доктора на политическите науки професор Татяна Дронзина. Общият обем на текста е 243 страници, от които 221 страници основен текст, а останалите - приложения. Изследването е организирано в пет глави, увод и заключение. Библиографията включва 178 заглавия на български и английски езици. Като “Приложение 1” са помесетни десет “дълбочинни интервюта”.

Няма как веднага да не бъде отбелязана високата актуалност на предлаганата тема, посветена на наскоро отминалата ковид-криза, която обхвана почти целия свят и постави изключително сериозни здравни, социални, политически, морални, философски, икономически и дори геополитически проблеми пред света. Кризата засегна практически и дълбоко живота на по-голямата част от планетата, предизвика остри, а в началото стихийни и неадекватни реакции. Важно е и това, че тя все още не е напълно и всестранно изследвана и в тази връзка начинанието на докторант Гацинска несъмнено заслужава адмирации.

1. Замисъл, основен изследователски въпрос, изходна хипотеза на изследването

Докторант Гацинска си поставя важен изследователски въпрос: да дефинира връзката между ковид кризата и начина на комуникация при управлението ѝ, както на национално, така и на международно ниво. В съответствие с това тя свързва своята главна изследователска хипотеза с дефиниране на ковид-кризата в контекста на: националните политики и националната държава от една страна, работата на наднационалните институции, поддържащи и генериращи либералния ред, демокрацията, гражданските права и свободите, от друга и накрая, комуникацията на

националните и европейските институтции в регионален мащаб. Всички тези елементи са изследвани, заедно с много други имащи пряко или косвено отношение към кризата, направени са съответните изводи и според мен хипотезата на изследването е доказана, а изследователските цели реализирани.

2. Теоретични акценти и главни постижения в дисертационния труд

В глава първа на дисертацията е направен обширен преглед на теориите за криза. Разгледана е трактовката на криза в структурния функционализъм, а така също в работите на Филип Шмитер, Рандолф Стерн, Леонардо Морлино, Юрген Хабермас и други. Не е пропуснат коментар и по отношение “кризите на капитализма”. Един от техните теоретици, Маркс, ги извежда от икономическата база на обществото, т.е. свързва ги с противоречията между производителни сили и прозиводствени отношения. Вярно е посочено в дисертационния текст, че Маркс разбира капиталистическите кризи като постоянен елемент на капиталистическите общества. По-късно учениците на Маркс, особено в лицето на Ленин, дефинираха кризата на капитализма като централен компонент на идеологическата борба. Но, в кръга на шегата, ако приемем, силно хипотетично, за вярна концепцията на Маркс и Ленин за кризата на капитализма, вече повече от 170 години след “Немска идеология” (1845г.) и “Капиталът” (1867 г.) този капитализъм е в перманентна криза и някак си продължава да се адаптира и да остава на глобалната икономическа и политическа сцена. Също така днес той създава около 55 – 57 % от годишния световен брутен продукт, контролира между 49 – 52 % от световните пазари и пр., за разлика от някои други общества, които бързо се появиха на историческата сцена и още по-бързо изчезнаха от нея. Тази глава има важно значение в предложениия научен труд: тя подготвя теоретично втора и трета глава на изследването.

Глава втора е посветена на властта, фундаментална категория на политическата теория. Анализирани са две влиятелни теории за властта – на Хана Аренд и Юрген Хабермас. Не успях да разбера точно основанията на докторантката за това обширно отклонение от основната тема на дисертацията. Големият принос на Хана Аренд е теорията за тоталитарната държава с главните ѝ компоненти: тоталната идеология, тоталната пропаганда, тоталното господство. Колкото и съблазнителен за интелектуалеца да е нейният труд върху тоталитарното общество (“Източници на тоталитаризма”, 1949 г.), той не може да бъде използван като инструмент за анализ на криза от типа на ковид-кризата, въпреки редица понятия влезли в общественото пространство като “медицински фашизъм”, например. Още повече, че ковид пандемията обхвана, както такава едностранна и в този смисъл близка до тоталитарната власт държава

като Китай, така и безусловните либерални демокрации от западен тип. Аренд използва тежък теоретичен (философски) апарат, чиито категории са прекалено мощни за анализ на ковид-пандемията. Принципно същото важи за Хабермас. Теорията за комуникативното действие е фундаментална философска теория с много мощни категории, чиято роля е най-елементарно казано да опишат философски, т.е. да легитимират съвременното общество. Защо тези две теории (на Аренд и на Хабермас) са избрани за теоретичен модел-инструмент в анализа на такова явление като ковид-кризата не е обяснено нито в тази, нито пък в следващите глави.

Като цяло, обаче подходът при анализа на ковид-кризата да се използват философските теории на Аренд и Хабермас е добро методологическо постижение. Този подход подпомага анализите в следващите глави и създава теоретична основа за емпиричния анализ в следващите глави, като солидно го подпомага.

Глава трета изследва ковид-кризата на емпирично ниво, като за целта се използват по-скоро социологическото познание и социално-политическите измерения на кризата, устойчивостта на кризата на различни сегменти от съвременната теория на демокрацията и други социални теории. Съответно, фокус на анализа е обществото, неговите страхове, тревоги и стрес (с.71), начините, по които хората възприемат наложените ограничения, редуцирането на определени демократични свободи, социалната изолация като проблем на личността и др. Важно е тук да отбележа, че Д. Гацинска се концентрира върху ситуацията в България и отражението на пандемията върху българското общество. За мен много важно в изследването е проследяването на линията на скептицизма на българина по отношение на пандемията. Не само аз мисля, че този здрав скептицизъм е част от националния характер на българина, който, колкото и да е “глобализиран” от структуриращите съвременността от началото на 21 век тенденции, запазва дистанция и здравословно критично недоверие към определени глобални и регионални процеси. В случая с ковид-кризата става въпрос за недоверие, така също, към цялостната стратегия на СЗО, както и към редица нейни силно оспорвани от международната научна общност решения.

В тази глава висока оценка заслужава анализът на: влиянието на “ковид-19” върху работата на правителствата и институциите в национален и международен мащаб; готовността на различните общества по света за протести срещу начина на управление на кризата; устойчивостта на икономическите и военните съюзи по време на кризата; анализирани са успешните стратегии за управление на кризата чрез лидерство, ефективна комуникация и технологии. Съгласен съм с оценката на докторантката относно “глобалния лидерски вакуум” и световна неподготвеност на лидерите за управление на подобни глобални кризи. В тази връзка е нейният призив за “интеграция на отбраната в ЕС” и изграждане на стратегическа автономност

на ЕС (с.90). Интеграция на отбраната на ЕС, разбира се, все още няма поради наличието на НАТО и усилията за неговото все по-мощно укрепване. Въпреки това, както показва развитето на войната на РФ срещу Украйна (след 24 февруари, 2022 г.), ЕС не просто трябва да се замисли по въпроса за изграждане на самостоятелна европейска отбрана, а да започне да изгражда такава, тъй като вероятно времето отделено му от историята за това вече не е толкова голямо. Именно в рамките на такава отбрана според мен трябва да се разработи и отделна концепция на ЕС за управление на кризи от типа на ковид-пандемията.

Глава четвърта, озаглавена “Ковид-кризата през призмата на социологическите теории” е посветена на анализ на ковид пандемията през призмата на две много влиятелни теории - “функционализма и структурния функционализъм” (с.124). Доста смел подход. Още повече, че структурно-функционалният анализ (Т. Парсънс) се отличава съществено от функционалния анализ на Малиновски и Радклиф Браун, а те от онова, което Дюркем направи в етнологията като науката за обществото. Всъщност, те тримата са най-значимите предшественици на структурализма, чиито основи бяха разработени от друг гениален теоретик, Клод-Леви Строс (“Структурна антропология”, “Първобитното мислене” и пр.). Четейки дисертационния текст, си спомням времето, когато работих върху доктората си по философия, посветен на постструктурализма (след Леви-Строс: Мишел-Пол Фуко, Жак Дерида, Жак Лакан, Жан-Франсоа Лиотар и в края на тази блестяща група - “новите философи” начело с Бернар-Анри Леви и Андре Глюксман). Не разбирам защо е било необходимо да се намесват в анализа на ковид-кризата тези теоретици на голямата социологическа и антропологическа мисъл. Освен това знаем, че Парсънс създаде структурно-функционалния анализ и пръв дефинира обществото като система (“Структурата на социалното действие”, 1937 г.), но той не се задържа дълго време на пиедестала и атаките срещу него от Никълъс Луман (“Системната теория”) и едновременно с това, но идеологически отляво от тогавашния съветски марксизъм смениха господстващата парадигма на структурно-функционалния анализ на обществото. В края на 60 години на миналия век Парсънс сам се отказа отчасти от структурния функционализъм.

Що се отнася до конфликтната теория е ясно, че именно теорията за управление на кризи и конфликти трябва да бъде в центъра на изследването на ковид-кризата, защото макар и с глобален обхват и в този смисъл уникална по същност, пандемията ковид-19 е криза във всеки смисъл на понятието. В тази част на дисертацията според мен е налице много добро попадение на докторантката: анализът на ваксините като “средство за власт и контрол” (с.139) и “ваксинната дипломация” на Китай и Русия (с. 140).

Подходът в глава четвърта глава на Д. Гацинска е оригинален, а анализът ѝ - високо

ерудиран, което може да бъде оценено само положително.

Глава пета анализира най-значимите проблеми, които ковид-кризата постави пред националните държави, политическите и икономическите съюзи и глобалната геополитическа сцена. Много важно за България е поведението на българите по отношение на кризата. В тази връзка, въпреки че България по редица здравни показатели е на едно от последните места в ЕС, по отношение на ковид-кризата, българите показаха завидна здравна и политическа култура: преобладаващата част от българското население не се ваксинира. Защо? Очевидно защото българите не повярваха на пропагандната машина, налагаща на всяка цена ваксинирането с лекарство, което няма как да бъде признато за пълноценна ваксина, тъй като изготвянето на всяка добра ваксина е свързано с експериментиране на предложения образец не по-малко от пет - десет и повече години. В тази връзка, не пропагандата и настояването за ваксиниране, а здравият разум на българина го накара да бъде скептичен по отношение ефективността на ваксините за борба с Ковид-19, създадени само за няколко месеца.

В същата глава е направен опит да се дефинира ковид-кризата в контекста на такива големи тенденции на глобалната политическа сцена като мултилатеризма и многополюсността. Докторантката посочва влиянието на пандемията върху: отношенията САЩ – Китай; Русия - НАТО; САЩ – ЕС. Мисля, че е пропусната ролята на световната здравна организация (СЗО). Част от действията на СЗО генерираха процеси, които имаха пряко отношение към най-високите ценности в Хартата на ООН като: правата на човека, свободата на личността, националния суверенитет на отделните държави, историческата психология и традиционната култура на отделните народи и пр.

В тази глава е показано също така, макар и донякъде фрагментарно, влиянието на ковид-пандемията върху геополитиката и глобалното съперничество. Според мен, търсенето на такова влияние е пресилено, тъй като отношенията между великите сили винаги са били и ще бъдат подчинени на съперничеството. Дори криза от ранга на ковид-пандемията не е в състояние да промени тази ситуация, тъй като такава е самата структура на световната сцена, която непрекъснато генерира съперничество. Всъщност, именно съперничеството е цената за това една държава да бъде глобална сила. И точно в това, - ако послушаме главата на структурния реализъм проф. Джон Миършаймър, - се крие “трагедията на световните сили”. Те плащат “прекалено скъпо” (с непрекъснато изострящо се съперничество помежду им), за да бъдат световни сили.

3. Критични бележки

Всяка работа по един или друг начин може да бъде критикувана. Защото не е свършена

така, както са несъвършени всички наши дейности. Без да навлизам дълбоко в тази област, ще посоча две неща, които биха могли да бъдат избегнати от докторанта.

Първо, прекалено голямо внимание в дисертацията е отделено на Хана Аренд и Юрген Хабермас. В тази връзка мисля, че докторант Гацинска би могла по-смело и активно да използва съвременната теория за управление на международни кризи и конфликти като внимателно изследва и дефинира фазите и нивата на *ескалация – пик – деескалация* на кризата. Както и какво се случва през всяка фаза със самата криза, с управлението ѝ от националните и наднационалните елити и организации, с поведението на влиятелните регионални съюзи (ЕС и НАТО), международните усилия за координация и пр. Знаем, че на едно от нивата във фазата на ескалация отношенията между Китай и САЩ например много рязко се изостриха и за това имаше сериозни причини.

Второ, прави впечатление (не само в тази дисертация) активното използване на така наречените интервюта. Д. Гацинска използва дори “дълбочинно интервю”. Интервюто е ключов компонент в теорията на емпиричното социологическо изследване. Съществува солидна социологическа теория за правенето на интервюта. В емпиричното социологическо изследване се използват интервюта в съответствие със строго определена методология, която включва не само съставянето на анкетната карта (в случая въпросника), но така също начина на обработка на информацията, събрана по метода на интервюто. Десетте “дълбочинни интервюта” (Преложение 1, с. 222- 233) например не означават много, тъй като нито е представена методология на изследването, нито теория на извадката, нито метод на обработка на информацията, няма разработен метод на вземането на самото интервю. Тоест, информацията събрана с тяхна помощ практически не е представителна. За съжаление настоящата дисертация е трета по ред в практиката ми на рецензент, която използва този “социологически” подход.

Заклучение

В крайна сметка мога да кажа, че представеното изследване е сериозен теоретичен опит с помощта на съвременната наука да бъде осмислен един изключително сложен, почти неизследван и с огромно влияние върху обществото *феномен*, какъвто е ковид-кризата, която разтърси човечеството преди няколко години. Обработено е огромно количество литература по въпроса, представени са различни аспекти на кризата; анализирано е влиянието ѝ върху поведението на световните геополитически играчи, както и въздействието ѝ върху политиките на ключови регионални организации като ЕС и НАТО и на световни организации като СЗО; осмислено е значението ѝ за част от водещите тенденции на световната политическа сцена,

както и ролята и поведението на националните и световните лидери в управлението на кризата. Представените от докторанта публикации са релевантни на определени аспекти на проблематиката и напълно достатъчни за представянето на текста за публична защита. Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния текст.

Като имам пред вид качествата на дисертационния труд, убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури на Деница Пламенова Гაცинска да бъде присъдена образователната и научна степен “доктор” в специалност 3.3. “Политически науки” .

Професор д. н. Румен Кънчев

София, 14 май 2024 г.